

te på lavt blus efter 1849, men i slutningen af 1850'erne var alliancen atter tæt forbundet. Det førte blandt andet til den nationalliberale C.C. Halls fald sammen med hans ministerium, i stedet kom Bondevennerne for første gang i regering, personificeret ved, at ministeriet Rottwit i 1859 kom til magten. Da ministeriet faldt nogle måneder efter, trak både Louise Rasmussen og Carl Berling sig ud af politik.

Louise Rasmussen har fået mange lidt flatterende motiver skudt i skoene af samtiden såvel som af eftertiden. Nærværende bog giver for første gang Louise Rasmussen ordet i en større kontekst. Tidligere er Louise Rasmussens dagbog fra 1853-54 samt adskillige breve blevet udgivet, blandt andet i Morten Meisners biografi *En oprørske kvinde* (1990), men aldrig er alle breve inden for en årrække blevet udgivet samtidig.

Udgivelsen er meget flot sat op. Transkriptionerne er upåklagelige. Noteapparatet er præcist og konsekvent. Brevene giver et godt indtryk af, hvilken kvinde Louise Rasmussen var i perioden, hvor brevene blev skrevet. Det er tydeligt, at det er en brydningsperiode for hende. Oftest skildrer brevene hendes følelsesmæssige dilemma, hendes savn og hendes passioner, kun meget få gange omtaler hun politiske synspunkter. Dette faktum fører til følgende betragtning: Ville det eventuelt ikke have været mere interessant at udgive breve fra 1854-60? På dette tidspunkt søgte Louise Rasmussen politisk indflydelse, først igennem L.N. Scheele, som blandt andet arbejdede for hendes fremme, siden gennem Rottwit. Det ville have været yderst interessant at læse Louise Rasmussens kommentarer til denne periode. Umiddelbart vurderer jeg, at hendes politiske bevidsthed og handlinger er mere spændende end hendes kærlighedsliv, uden dog at ville negligere det.

Det er også værd at nævne, at man til trods for den udmærkede læsning til stighed mangler de to herrers respons. Desuden kunne det tænkes, at den fulde korrespondance ville kunne forklare nogle af Louises tanker, fx om hun virkelig havde behov for at føle sig forsømt af Carl Berling, som hun til tider gav udtryk for, eller om hun blot var meget sårbar osv.

Spørgsmålet er, om denne udgivelse frembringer nogen ny viden om Louise Rasmussen. Efter min overbevisning er det ikke tilfældet. Den nuancerer billedet af Louise Rasmussen og bekræfter os i de konklusioner, som allerede er draget om hende i de seneste biografier. Omvendt har udgivelsen bestemt sin berettigelse, fordi den giver et billede af et menneske i midten af det 19. århundrede, som på mange måder var et ekstraordinært, men på andre måder et helt almindeligt menneske placeret i nogle ekstraordinære omgivelser, som skrev sine betragtninger, oplevelser og følelser ned.

Inga Højland Ingebrigtsen

Niels Thomsen: *Hovedstrømninger 1870-1914. Idélandskabet under dansk kultur, politik og hverdagsliv.* (Odense Universitetsforlag, 1998). 191 s., 250 kr.

»Hovedstrømninger« hedder Niels Thomsens bog med et lån fra Georg Brandes og markerer dermed et højt ambitionsniveau. Det indfries imidlertid udmærket, og bogen er blevet en vægtig analyse af væsentlige sider af og sammenhænge i det danske samfunds udvikling fra 1870 til 1914.

Nøjere bestemt er emnet idélandskabet bag ved periodens danske kultur, politik og hverdagsliv. Det forklares som de bærende tanker i dansk offentlighed, tidens gængse forestillinger, som Niels Thomsen søger at forbinde

med adfærdsmønstre og organisationsformer. Med andre ord en materielt forankret idé- og mentalitetshistorisk analyse.

Skulle man give perioden en overskrift, måtte det blive: udviklingen fra standssamfund til klassesamfund, men det er nok tvivlsomt, om Niels Thomsen ville pege på en enkelt overskrift. Han understreger i hvert fald periodens kompleksitet og tiltagende mangel på entydighed, hvis man kan sige det. Alligevel forekommer det rimeligt at sige, at udviklingen fra et standssamfund til et klassesamfund var periodens væsentligste karaktertræk. Det stemmer for så vidt meget godt med det billede, Niels Thomsen tegner, og hvoraf det klart fremgår, at der var en tydelig sammenhæng mellem den socio-økonomiske basis og den politisk-organisatoriske overbygning, hvorimod periodens kulturelle udvikling er langt mere flertydig og ikke med nogen rimelighed lader sig bringe på simple eller enkle formler i forhold til det materielle grundlag.

Niels Thomsen peger på fem hovedudviklingslinjer: vækst og industrialisering, urbanisering og vandringer, nye sociale strukturer og behov, frihed og medbestemmelsesret samt nationalstatens vækst og afdrift. Disse ændringer betød, at hvor den typiske dansker i 1870 havde været landbruger (bonde), var han i 1914 arbejder i en provinsby (1. eller 2. generations tilvandrer). Hans levestandard var steget mærkbart, og den familie, han stiftede, var mindre børnerig, end den han kom fra, og landsbyens tætte sociale netværk var afløst af et organisationsformidlet (fagforeningsmedlemskab). Stemmeret til Folketinget havde både bonden i 1870 og provinsbyarbejderen i 1914, men hvor det var usikkert, om den første havde udnyttet sin, var det overvejende sandsynligt, at den sidstnævnte havde. Og det var ikke usædvanligt, hvis han var

medlem af sit parti, Socialdemokratiet, eller i det mindste havde en fastere politisk forankring, end den typiske dansker havde haft i 1870. Det sås også i avisholdet, der var en mulighed i 1870, men en selvfølge i 1914. Klassesamfundets fremvækst blev ledsaget af en ændring af partistrukturen fra et topartisytem til et firepartisytem. Det var hverken valghemmeligheden, en lavere valgrets alder eller kvindelig valgret, der øvede indflydelse på partisystemet, men derimod erhvervsstrukturen. Der udviklede sig et politisk system og en politisk kultur på demokratisk grundlag tilpasset det massesamfund, som klassesamfundet var. Det skete, som Niels Thomsen påpeger, uden generelle afbræk i det sociale værdisystem.

Sværere er det at indfange den videnskabelige og kulturelle udvikling, og det er i sig selv en pointe. Der skete en vækst og differentiering, som fjernede grundlaget for systemtænkning og polyhistorisk kompetence og skabte et stadig mere flimrende billede. De fællestræk og hovedlinjer, der kan udledes, rækker ikke til en kortfattet samlet karakteristik af forløbet. Et gennembrud omkring 1870 for naturalisme og positivisme, som i løbet af 1890'erne bliver udfordret af kritiske strømninger af mindre rationalistisk tilsnit. Hvis naturalisme og positivisme kan stå som åndelige ledsagere til laissez-faire-økonomien, er det straks sværere at karakterisere de modstrømninger, der satte ind i 1890'erne, da laissez-faire-ideologien kom under stigende pres. Pluralismen er nok det mest karakteristiske.

Den overordnet positive bedømmelse af bogen betyder naturligvis ikke, at læseren nødvendigvis er enig i alt, eller at der ikke kan sættes spørgsmålstegn ved forskellige punkter. Det er således ikke dækkende at skrive, at godsejere og proprietærer endnu ikke var organiseret i 1913-14. Det var de sådan set,

mange af dem i landboforeningerne og i Landhusholdningsselskabet. Det er derimod rigtigt, at de endnu ikke havde dannet de særlige godsejerforeninger, de såkaldte Tolvmandsforeninger. Det er heller ikke rigtigt, at alle danske i 1919 ønskede selvbestemmelsesretten udøvet i Slesvig. Danevirkebevægelsen f.eks. ønskede en grænse ved Danevirke uden hensyn til selvbestemmelsesret, og Det konservative Folkeparti vedtog i 1919 en resolution om, at Flensborg uanset afstemningsresultat skulle indlemmes i Danmark. Det er heller ikke rigtigt, at 1866-grundloven var en vedtagelse af byfolk og godsejere vendt mod bønderne. 1866-grundloven var et kompromis mellem de små og de store bønder og var bestemt ikke til fordel for

byfolk. Det er næppe heller rimeligt at karakterisere arbejdernes organisering som et oprør mod klassesdelingen. Det var en konsekvens af klassesdelingen, et led i den, en cementering af den, og det var en protest mod bourgeoisiets eneherredømme eller overherredømme, men ikke et oprør mod klassesdelingen som sådan. § 5, som sønderjyderne henviste til, var ikke fra Wienerfreden, men fra Pragfreden. Den 48-timers dag, der omtales i forbindelse med arbejdstidsudviklingen, må være en lapsus, og det samme gælder dateringen af systemskiftet til 16.6. 1901 og ikke 16.7. 1901.

Det er småting. Bogens kvaliteter er uomtvistelige.

Jørgen Fink

DET 20. ÅRHUNDREDE

Ole Knutzen: *Sandheden forældes ikke. Generaldirektør Peter Knutzen og Regeringskrisen 1940-1941*. (Strandbergs Forlag, 1999). 175 s., 228 kr.

Forfatteren er søn af P. Knutzen og lægger ikke skjul på, at hans ærinde er at dokumentere uretfærdigheden af, at tjenestemandsdømstolen i 1947-48 fradømte hans far stillingen som generaldirektør for DSB, om end med fuld pension, først og fremmest for »unational optræden« som formand for den omstridte Dansk-Tysk Forening, der med regeringens støtte blev stiftet i sommeren 1940.

For så vidt er dette ikke nyt, som Ditlev Tamm allerede i sin disputats i 1984 har sat fingeren på denne sag som et eksempel på, hvordan det rabiante, stemningsbårne danske retsopgør gik grassat, og de meget lange citater fra retssa-

gen og fra Knutzens erindringer forekommer i nogen grad overflødige.

Mest interessant er behandlingen af, hvordan Knutzen i overensstemmelse med foreningens faktiske formål gennem uofficielle kontakter modvirkede en nazistisk magtovertagelse i efteråret 1940 og den tyske regeringsstorm i januar 1941, der går under navnet Nytårskrisen. Selv om de store linier i den tyske besættelsespolitik blev trukket af Ribbentrop og Hitler, var opfattelsen hos dem, der formede den i praksis, ikke ligegyldig, og det falder i øjnene, at initiativer til skærpelse af kursen sjældent kom fra de tyskere, der stod danske forhold nærmest. De informationer og vurderinger, tyske embedsmænd blev stillet over for, er fremhævet i bogen. Men dertil skal nok lægges et ønske om at blive betragtet som pæne mennesker af deres danske kontakter, in